

Teoman Duralı'da Felsefe ve Edebiyat İlişkisi

Mehmet Sabri GENÇ*

Özet

Teoman Duralı, Türkçe'de yazılmış birçok özgün felsefe eserinin müellifidir. Türk filozof Teoman Duralı (1947-2021); felsefe tarihi, medeniyet felsefesi, biyoloji felsefesi, ahlâk felsefesi, tarih felsefesi, siyaset felsefesi gibi alanlarda eserler yayınlamıştır. Bunların yanı sıra Duralı'nın gözden kaçan bir yanı da şiir ve edebiyatın mahiyetiyle ilgilenmiş olmasıdır. Deniz ve Kâşiflik (2011) adlı bir de şiir kitabı olan Duralı, edebiyat ve felsefe ilişkisine dair yazılar kaleme almıştır. Aynı zamanda birçok söyleşisinde bu ilişkiye dair görüşler beyan etmiştir. Duralı'nın bu ilişkiye dair fikirleri, sosyal bilimlerin felsefi arka planına da ayrıca ışık tutmaktadır. Ayrıca Türkiye'de felsefe yapmanın mahiyetinin nasıl olmaması gerektiğini de açıklığa kavuşturmuştur. Bu makale Duralı'nın, sıklıkla ele alınan veya tartışılan; medeniyete, kültüre veya biyoloji felsefesi çerçevesinde ileri sürdüğü düşüncelerinin yanı sıra felsefe ve edebiyat ilişkisine dair fikirlerinin de varlığını ortaya koyma çabası gütmektedir. Dolayısıyla bu makalede, Duralı'nın felsefe ve edebiyat ilişkisine dair özgün fikirleri birçok konuyla paralel tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teoman Duralı, Edebiyat, Şiir, Felsefe

The Interface Between Philosophy and Literature in Ş. Teoman Duralı

Abstract

Teoman Duralı is the author of many original philosophical works written in Turkish. Turkish philosopher Teoman Duralı (1947-2021); He has published works in fields such as history of philosophy, philosophy of civilization, philosophy of biology, moral philosophy, philosophy of history, and political philosophy. Besides these, another overlooked aspect of Duralı is that he is interested in the nature of poetry and literature. Duralı, who also has a poetry book called Deniz ve Kâşiflik (2011, Sea and Expedition), has also written articles on the relationship between literature and philosophy. At the same time, he expressed his views on this relationship in many of his interviews. Duralı's ideas on this relationship also shed light on the philosophical background of social sciences. It also clarifies how the nature of philosophizing in Turkey should not be. This article aims to reveal the existence of Duralı's ideas on the relationship between philosophy and literature, as well as his frequently discussed ideas on civilization, culture or philosophy of biology. Therefore, in this article, Duralı's original ideas on the relationship between philosophy and literature are discussed in parallel with many topics.

Key Words: Teoman Duralı, Literature, Poetry, Philosophy

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gaziantep / Türkiye, msgench@gmail.com

ORCID : 0000-0001-5757-744X

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Genç, M.S. (2025). Teoman Duralı'da Felsefe ve Edebiyat İlişkisi, *Külliyeye*, 6(1), 84-98. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1626287

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
24 Ocak 2025	26 Şubat 2025	Araştırma Makalesi	84-98
24 January 2025	26 February 2025	Research Article	

Extended Abstract

Philosophy and literature have the same source, but different methods. Their source of nourishment is human beings and everything that human beings interact with. However, the area where these two fields are closest to each other is 'language', our means of communication.

Teoman Duralı has touched upon the relationship between philosophy and literature in many of his works, interviews, conferences and articles. Duralı has attended to clarify the issue by philosophizing the relationship between philosophy and literature, getting to the heart of the matter and clarifying the issue with relevant examples from history. He also explicated why our own philosophical culture has a tragic appearance through this relationship. In this respect, he drew sharp lines between philosophy and literature and thereby also between philosopher and literary critic. Drawing this line, his concern is the idea that Turkish philosophical culture should be built on a solid systematic. In this article, Duralı's thoughts on the relationship between philosophy and literature are discussed thoroughly.

On the relationship between philosophy and literature, Duralı never prioritizes one over the other. He only emphasizes that the structure of philosophy and literature are distinct and that the basic elements of this distinction should not be overlooked. For example, he states that there are elements of philosophy in poetry and that the works of personalities such as Sheikh Galib, Yunus Emre and Nesimi are very good examples of this philosophy-literature relationship. However, he also states that we cannot consider Sheikh Galib a philosopher because of his great ability to use metaphor. Being a philosopher does not amount to official status. There is no plausible conception that a person get elevated when he is entitled as a philosopher, and he gets devalued when he is not. Based on this idea, Tolstoy, Shakespeare, Unamuno or Goethe cannot be inferior to philosophers. Duralı argues that these figures might be fairly given the title of philosopher within the framework of philosophical essays. For Duralı, wherever there are human beings, there must be thought; it is thus natural that thought must be found in literature. However, just because there is thought in a text does not necessarily mean that the text is philosophical. Because philosophy and thought are not the same thing. Only and only the way in which a thought, an idea, is woven together gives rise to philosophy. Therefore, although literature or the literary person does not have such a concern, they do have a worldview. Therefore, it is very difficult to find the sensitivity and rigor required by philosophy and philosophizing in non-philosophers. In particular, the most important problem is that a person who is not a philosopher, or who does not have the tendency to think philosophically, has a tendency to generalize, which raises a further problem. So, although there is a relationship between literature and philosophy, literature is not philosophy, and philosophy is not literature, just as mysticism, which is often confused with philosophy, is not philosophy. In spite of all this, Duralı published a book of poetry, *Deniz ve Kâşiflik* (2011) (Sea and Expedition), in addition to his main works in which he tried to build systematic thought reflecting his philosophical approach.

According to Duralı, it is not difficult to distinguish between the philosopher and the man of letters. Because the boundaries of philosophy and the ground on which it operates are quite clear. Philosophy is the construction of a system of thought. In the works of literati, on the other hand, there is no attempt to construct a system. Since the human being is unique and uniquely human, he or she cannot be abstracted, and thus, in layers of art such as novels, stories, plays and poems, the human being is portrayed in the most faithful and clearest manner. Philosophy-science, on the other hand, is obliged to objectify. For this reason, according to Duralı, social sciences cannot be accepted as science. Because when science wants to objectify human beings, it will have to analyze them. After the analysis, the integrity and individuality of the human being will be shattered and it will not be able to restore the same integrity. Literature or the literary critic, on the other hand, is able to analyze human beings by preserving their uniqueness, that is, their uniqueness unlike any other. Literature is the only field that has succeeded in understanding the individual human being without putting him into other molds and classifications.

Giriş

Edebiyat ve felsefe arasındaki ilişki, her iki alanın da birbirini beslediği, ancak ne edebi zevkin ne de düşünsel derinliğin birbirine üstün gelmeden, karşılıklı bir etkileşimle geliştiği bir anlayışa dayanır. Bu zeminde, felsefe edebiyatı, edebiyat ise felsefeyi zenginleştirir. Böyle bir bakış açısıyla yazan yazarların sayısı oldukça fazladır. Edebiyat söz konusu olduğunda, bir fikri ya da temayı işlerken belirli bir tez etrafında şekillenen roman, öykü, piyes ya da tiyatro eserleri; felsefe açısından ise soyut kavramlarla ifade edilmesi zor olan pek çok felsefî sorunun, edebiyatın canlı, betimleyici ve metaforik diliyle ele alındığı eserler, edebiyat ve felsefe arasındaki ilişkinin en çarpıcı örneklerindedir (Günay & Gündoğan, 2014, s. 7). Felsefe ve edebiyatın beslendiği kaynak aynıdır, yöntemleri farklıdır. Beslendikleri kaynak insan ve insanın etkileşim içinde olduğu her şeydir. Ancak bu iki alanın birbirine en yakın olduğu alan bildirişim aracımız olan ‘dil’dir. Teoman Duralı, buna ‘bildirişme sistemi’ demektedir (Duralı, 1987a, s. 297-298).

Edebiyat ile felsefe arasındaki ilişki karşılıklı bir etkileşimden doğar. Bu ilişki felsefenin edebiyatın mahiyetini sorgulayan yaklaşımıyla yani edebiyatın doğasına dair felsefî bir sorunun merkezde olduğu bir şekilde gelişir. Ayrıca ya bazı filozofların edebi metinlerden etkilenmesiyle, ya da felsefelerini şiir, roman, öykü, hikâye ve deneme gibi edebi türlerle ifade etmeleriyle kendini gösterir. Bu durum, edebiyatın felsefî bir form olarak kullanılmasıyla açığa çıkmaktadır (Yıldız, 2014, s. 520).

Duralı, felsefe ve edebiyat ilişkisine birçok eserinde, söyleşilerinde, konferanslarında ve makalelerinde değinmiştir. Duralı, felsefe ve edebiyat ilişkisinin bizatihi felsefesini yaparak, meselenin özüne inip tarihteki ilgili örneklerle meselenin özünü açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Ayrıca kendi felsefî kültürümüzün neden *trajik* bir görüntüye sahip olduğunu da yine bu ilişki aracılığıyla izah etmiştir. Bu minvalde

felsefe-edebiyat, filozof-edebiyatçı arasına keskin çizgiler çekmiştir. Bu çizgiyi çekerken kaygı edindiği şey Türk felsefe kültürünün sağlam bir sistematik üzere inşa edilmesi gerektiği düşüncesidir. Duralı'nın bu husustaki düşünceleri; felsefe tarihi, medeniyet felsefesi, biyoloji felsefesi, ahlâk felsefesi, tarih felsefesi, siyaset felsefesi gibi alanlarda ileri sürdüğü fikirler kadar ayrıntılı tartışılmamıştır. Bu makalede, Duralı'nın felsefe ve edebiyat ilişkisi hakkındaki düşünceleri ayrıntılı ele alınacaktır.

Bu makale, nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olup, insan davranışlarını, düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir yöntem olan nitel araştırmayı temel alır. Nitel araştırmalar, genellikle sayısal verilere dayalı analizlerden ziyade metinler, gözlemler ve anlatılar üzerinden anlam çıkarma üzerine yoğunlaşır. (Baltacı, 2019, s. 368-369) Bu tür çalışmalar, insan etkileşimini ve anlam üretimini doğrudan kavrayarak, genellikle küçük ve özgül örneklemeler üzerinde derinlemesine analizler yapar. (Creswell, 2023, s.43-47) Bu araştırma, literatür taraması yöntemiyle yapılmış bir nitel araştırma olup, ilgili kitaplar ve diğer kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen derinlemesine okuma ve analizlere dayanmaktadır. Mevcut literatür, güvenilir kaynaklardan elde edilen verilerle incelenmiş ve sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırma süreci, akademik çalışmalara yönelik kapsamlı okumalar, toplanan bilgilerin ana tema ve alt başlıklara göre sınıflandırılması ve bu veriler üzerinde objektif bir değerlendirme yapılması aşamalarını içermektedir.

Duralı'nın Bir Edebî Tür Olan Şiir Hakkındaki Düşünceleri

Duralı, kendi düşüncesini sistematikleştirdiği ana eserlerinin yanı sıra ayrıca şiir sanatıyla da yakından ilgilendiğinden bir şiir kitabı neşretmiştir (Duralı, 2011). Bu kitaba koyduğu, daha evvel *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*'nde yayınladığı "Şiir" başlıklı makalesinde; şiiri, felsefeden farkını, sanatın ve diğer edebi türlerin mahiyetini ayrıntılı ele almıştır (Duralı, 2007).

Teoman Duralı, edebiyat ve felsefe ilişkisini ele alırken, bu konuyu izaha, uzmanı olduğu esas alan olan biyoloji felsefesiyle başlamaktadır. Eserlerinde insanın iki katmanlı bir varlık olmağı üzerinden, sanat üzerine düşüncelerini kurmaktadır. Bu iki katmanın zeminine dirim (*Fr. biotiques*)-beşer; üst katınaysa kendine özgü ayrıcalıklarıyla salt insan katmanı demektedir (Duralı, 2021, s. 46). Birbirine zorunlulukla bağlı ancak gerek yapısı gerekse inşa süreci bakımından bağımsızlaşan bu iki katmanı birbirinden ayıran unsur olarak sanatı, bunun benzersiz kanıtı ve yansıması olarak da şiir ve mûsîkîyi görmektedir. Şiir ve mûsîkî, insan duygularını en saf ve etkileyici biçimde ifade eden sanat dallarıdır. İkisi de sesleri araç olarak kullanır; ancak bu sesler doğal değil, bilinçli bir seçim sürecinin ürünüdür. Müzikte hem enstrümanların hem de insan sesinin katkısıyla zengin bir çeşitlilik sağlanırken, şiir yalnızca dilin kelimelerinden oluşur. Şiirin anlamı, bağlı olduğu dilin sınırlarıyla çizilmiş olsa da; ahenk, ölçü ve kafiye gibi unsurları sayesinde, tıpkı müzik gibi evrensel bir duygusal etki yaratabilir. Her iki sanatın da ortak noktası, estetik bir düzen ve kulağa hoş gelen bir uyum yaratma çabasıdır (Duralı, 2011a, s. 217).

Duralı'nın felsefî düşüncelerinin hep merkezinde ısrarla savunduğu şey dil ve ifade gücünün önemidir. Bu gücün elde edilmesi edebî geleneğe dayanır. Dil, bir milletin en değerli hazinesidir. Dil, kültürle ayrılmaz bir bütündür; kültürün her yönüne derinlemesine nüfuz eden, her kültürel ortamda etkisini gösteren bir öğedir. Dilin en belirgin özelliği, özneler arası olması ve bir kültürel bağlamda varlık kazanmasıdır. Tarihsel ve kültürel bir yapıya sahip olan dil, bu bağlamlardan kopararak değerlendirilemez. Dil, hem tarih ve kültürün bir ürünü hem de bu unsurların, geleneklerin ve anlamların taşıyıcısıdır. Dil sadece ortak bilgi ve evrensel verilerden oluşan logos değil, aynı zamanda “psyche”yi de içinde barındırır. *Logos*, dünyadaki varlıkları nesnel bir düzene koymaya çalışırken, *psyche*, bu nesnelere kaynaşarak ona kendi benliğini kazandırma arzusundadır. Bu nedenle her dil kendine özgüdür ve her dil, kendi dünyasına dair özgün bir bakış açısı taşır. Bir dil, o dili konuşanların ruhunu ve yaşam biçimini tinsel bir formda yansıtır. Dolayısıyla, her birey, kendi dilinin dünyasına ait bir bakış açısının etkisi altındadır. Her dil, o dili konuşanlara belirli bir algılama biçimi, dünyayı görme tarzı ve tutum sunar (Koç, 2015, s. 106-107). Ancak Türkçe, tarih boyunca ihmal edilmiş, yeterince korunmamış bir dildir. Dilimize şefkat ve özen göstermek, tarihimize ve kimliğimize sahip çıkmak anlamına gelir. Kelimeler, yalnızca iletişim araçları değil, aynı zamanda bir milletin hafızasıdır. Bu nedenle, dilin korunması ve geliştirilmesi, kültürel varlığımızın devamı için hayati önemdedir. Dil, bir milletin düşünce dünyasını şekillendirir (Saçıkara & Kirmani, 2022, s. 86-91). Bu anlamda önemli olan evvela edebî dildir ve bu bir dilin gelişmişlik düzeyini ve ifade gücünü gösterir. Bu nedenle, Duralı'ya göre güçlü bir edebiyat oluşturmadan felsefî dile geçmek mümkün değildir (Duralı, 2016, s. 62). Tüm diller, toplumlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek niteliktedir; bu yüzden “ilkel dil” diye bir şey yoktur. Ancak bir dilin yüksek ifade gücüne ulaşması ve incelenmesi, edebiyat aracılığıyla gerçekleşir. Edebiyatla zenginleşen bir dil, felsefe ve bilim dilini de doğurabilir. Tarihte, büyük medeniyetlerin güçlü felsefe-bilim geleneklerine dayandığını görürüz. Örneğin, İslam medeniyeti, Gazzâlî gibi merkez filozoflarla birlikte düşünce ve hayat anlayışını şekillendirmiştir. Günümüzde teori üretemeyen bir toplum, kimlik bunalımına sürüklenir. Bu nedenle, felsefeye ve güçlü bir düşünce altyapısına ihtiyaç büyüktür. Edebiyat dili, tasavvur gücü bakımından zengindir. Buna karşın, felsefe dilinde kavramların netliği ve yalınlığı esastır (Duralı, 2006, s.23). Filozof, hayal gücünü kullanarak kavramlarla bir düşünce sistemi inşa eder. Ancak bu hayal gücü, edebiyatçınınkinden farklıdır; soyut ve kavramsaldır. Örneğin, Eflâtun¹, hem üstün bir edebiyat ustası hem de büyük bir filozof olarak, kavramlarla düşünceyi birleştirmiştir. Edebiyat ve felsefe birbiriyle kesişse de, farklı işlevlere sahiptir. Edebiyat, bireyi ve duyguları tasvir ederken, felsefe tümel düşünceyle sistem kurar. Edebiyatçı insanı bir bütün olarak ele alır; filozof ise onu kategorize eder ve genellemeler yapar. Bu yüzden felsefe, doğası gereği soyut ve yapaydır. Şiir ile felsefe arasındaki fark da bu

¹ Duralı, kendi eserlerinde Platon yazımını yerine hep Eflâtun yazımını tercih ettiği için makalede de Platon adının Eflâtun olarak yazımını tercih edilmiştir.

noktada ortaya çıkar. Şiir, duygulara hitap eden bir sanattır; oysa felsefe, duygulardan arınmış düşünceyi hedefler. Ömer Naci Soykan'ın (Soykan, 2014, s. 183-184) “şiiirin müziği” tanımında, bunu “dış ve iç müzik” diye ikiye ayırması ve şiiirin iç müziği olarak ‘anlam’ı öne sürmesine karşılık Duralı; şiiirin musikiyle olan ilişkisinin, özellikle divan edebiyatında daha belirgin olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca divan edebiyatını anlamak için klasik Türk musikisine aşina olmak gerektiğini söylemektedir (Duralı, 2016, s. 64).

İnsanın üst yapısında vuku bulan aslî insanî etkinlikler olan duygulanma ile düşünme, dil aracılığıyla kendini dışa vurur. Duygulanma ile düşünme iç içeyken, birbirlerine bağılyken, bunları birbirinden ayıran felsefe-bilim geleneğinin başlaması olmuştur. Tabii olan duygu-düşünce birlikteliğinin birbirinden ayrılmasıyla, düşünme duygudan arındırılmaya çalışılmıştır, hatta bir nevi tecrit edilmiştir. Metafizik, aklın varlık üzerinde yürüttüğü bir incelemedir. Paranın iki yüzü gibi, varlığın bir yönü kendisi, diğeri yönü ise kavramdır. Varlık ile var olan arasındaki ilişki, kavram aracılığıyla kurulur. Kavram, varlığın dile yansıyan halidir. Bu nedenle var olandan varlığa geçiş dil aracılığıyla gerçekleşir. Dilin kalıcılığı burada büyük önem taşır. Dil, bir toplumun anlam dünyasının şekillendirilmesinde temel bir rol oynar. Bu bakımdan dildeki kavramların, Descartes'in dediği gibi, açık ve seçik olması gerekir ki, kavram kargaşası ortaya çıkmasın. Felsefe ve bilim, ancak sağlam bir dil ile yapılabilir. Dilin bozulması düşünmenin düzenini bozar. Mantığın kaynağı olan dil düzgün kullanılmazsa, mantıklı düşünme bozulur ve boş kalan alanı duygular doldurur. Duyguların karıştığı düşüncede ise tutarlılıktan bahsedilemez (Çapku, 2022, s. 17). Duygu ve düşünce ayrımını ilk defa doğru yapan, düşüncenin metotları üzerinde düşünen, ‘ben nasıl düşünüyorum?’ sorusuna cevap arayan ve bu cevaplarını *Organon* adlı altı ciltlik eserinde toplayan filozof Aristoteles (384-322) olmuştur. Düşünmenin nazariyesini yaparak biçimsel düşünme fikrini yani mantık bilimini ortaya koymuştur (Duralı, 2019, s. 15-16). *Poetika* adlı eseriyle de duygulanmanın dil zemininde sanat yoluyla ifadesi olarak şiiiri ele almıştır. Bu sebepten olsa gerek Duralı, şiiir veya edebiyat hakkındaki düşüncelerini Aristoteles'e dayandırmaktadır. Ona göre, duygulanmanın güzelliği hedefleyen dilce ifadesinin teorisine ‘poetika’ denmektedir ve hem mantığın hem de poetikanın kurucusu Aristoteles'tir. Kişinin manevi yurdu, diliyle şekillenir; insanın temel faaliyetleri olan duygulanma ve düşünme, dil aracılığıyla ifade bulur. Bu iki unsur aslında birbirinden ayrılamaz bir bütündür. Ancak felsefe ve bilim, bu doğal birlikteliği bozarak düşünmeyi duygulardan ayırmıştır. Bu ayrımı, düşünmeyi kurallar çerçevesinde düzenleyen, mantık bilimini sistematize eden Aristoteles gerçekleştirmiştir. Aristoteles, düşünmeyi mantıksal bir düzen içinde ele aldığı gibi, duyguların dildeki düzenlenişine de katkı sağlamıştır. Mantığın biçimsel düşünme teorisini geliştirdiği gibi, duyguların güzelliği hedefleyen dilsel ifadesine yönelik teori olan poetikayı da ortaya koymuştur. Böylece mantık, biçimsel düşüncenin; poetika ise sanatın dil aracılığıyla duyguları ifade etmesinin temelini oluşturmuştur. Her iki teorik yapı da felsefe ve bilimin kurucusu Aristoteles'e dayanır (Duralı, 2011a, s. 218).

Aristoteles ile başlayan şiiir ile felsefenin ayrımı aynı zamanda hocası Eflâtun'a (427-347) büyük bir itirazdır. Aristoteles'e göre hocası Eflâtun'un felsefe-bilim

hususunda çok ilerleyememesinin en büyük nedeni, onun edebiyatı felsefeye, felsefeyi edebiyata karıştırmasıdır. Bu karıştırma, beraberinde düşüncelerin de karmaşıklaşması demektir. Eflâtun büyük bir filozof olmasına rağmen, onu bu sebeple ne tam olarak sistematik düşünen bir filozof ne de tam olarak bir edebiyatçı sayabiliriz. Duralı bu durumun yine de Eflâtun'un "büyüklüğüne, yol açıcılığına halel getirmediğini" vurgulamıştır (Duralı, 2016, s. 64).

Eflâtun'un kullanmış olduğu teşbihler, metaforlar onun düşüncelerinin Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman mistisizmlerini etkilemesine neden olmuştur. Duralı (2011b) "Eflâtun, hem dini mistiklerin hem de felsefenin, bilimin fışkırdığı suyun başıdır" demiştir (s. 17). Eflâtun'un zaman zaman salt felsefî olarak kavramların anlamlarını müphemlikten kurtararak tartışması, sınırlarını çizmesi onu salt filozof kılsa da, zaman zaman da kavramların anlamlarını belirsizleştirmesi, müphem bir hâle sokması onu salt filozofluktan ayırarak edebî alana sokmuştur. Ancak Duralı'ya göre, eğer dil edebîleşmemişse, o dilden bir felsefe-bilim dili türetemezsiniz. Yani başka deyişle Eflâtun olmasaydı, Aristoteles olmazdı. Çünkü bir dilin edebî olması, o dilin gelişmişliğini göstermektedir. Bu sebeple, öncelik edebî dilindir. Bu nedenle, dil edebîleşmemişse, oradan felsefî bir dile geçilememekte, ancak edebiyat yoluyla zenginleşmiş bir dilden felsefe üretilebilmektedir (Duralı, 2016, s. 62-66).

Duralı, şiirle salt düşünce üretilemeyeceğini, buna karşılık şiirin salt duygu olduğunu savunmaktadır. Mistiklik, dinin en yüksek mertebesi olarak nasıl zirveyi temsil ediyorsa, şiir de duyguların ve duygu ifadesinin en üst seviyesidir. Ancak duygular, düşünce olmadan ifade edilemez; düşüncenin içine yerleştirilmek zorundadır. Buna rağmen, düşüncenin şiirdeki ağırlığı ne kadar az olursa, o şiir o kadar etkileyici ve güzel olur. Aksi halde, düşüncenin baskın olduğu şiir, şiirselliğini yitirerek bir slogana ya da bir şîara dönüşür. Şiirin meydana getirilmesi açısından farklı gelenekler arasında temelde bir fark yoktur. Goethe'nin (1749-1832) şiirleri de Divan şiiri de aynı derecede muazzamdır. Fark, şairlerin duygu dünyalarından ve ait oldukları şiir geleneğinin dayandığı teknikten kaynaklanır. Bu teknik, iki temel unsurdan oluşur: dil ve o dilin ifadesi. Şiir dile sıkı sıkıya bağlıdır ve bu bağlılık, vezin ile kafiye gibi unsurlarla somutlaşır (Duralı, 2022, s. 286-287).

Duralı, felsefî düşüncenin ana gâyesinin, düşüncüyü duygudan ayırıp arındırmak olduğunu belirtmektedir. Normal gündelik hayatta, tabii olarak duygu ile düşünce iç içeyken, felsefe bu ikisini birbirinden ayırarak sunî, hayata aykırı, soğuk bir alana adım atmaktadır. Modern anlamda felsefe işte bu geleneğe dayanmaktadır (Duralı, 2016, s. 63).

Duralı'nın Felsefe ve Edebiyat İlişkisinin Gelişimine Dair Düşünceleri

18., 19. ve 20. Yüzyıldaki gelişmeler, çağların hâkim düşüncelerine karşı manifesto niteliğinde yeni edebî türlerin, ideolojilerin ve felsefî akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Rönesans ve reform hareketleri, aydınlanma dönemi, bilimsel anlayışın değişimi ve tekniğin gelişmesi, kilise otoritesinin azalması, Fransız ihtilali, Sanayi Devrimi gibi gelişmeler birey üzerinde yeni baskılar olarak ortaya çıkmıştır. Düşünce ve kültür alanındaki kırılmalar felsefe ve edebiyatın zorunlu olarak bir araya gelmesine

sebepler olmuştur (Akış, 2014, s. 293-294). İşte böyle bir zorunluluk neticesinde, Aristoteles'in ekmiş olduğu tohumdan neşet eden yukarıda bahsettiğimiz geleneğe aykırı davranan, felsefeyle edebiyatı karıştırarak sunanlar Fransız düşünürler olmuştur. Bu düşünürlerle 'denemeciler' denmektedir.

Tanzimat sonrası Türk aydınlarını da derinden etkileyen bu düşünüş tarzı İngiliz felsefe-bilim geleneğince küçümsenmiş ve bu türden filozoflara Fransızca telaffuzuyla 'philosophe' (bir nevi feylozof) diyerek, onları Duralı'nın deyimiyle 'tatlısu filozofu' olarak görmüşlerdir. 1790'larda Avrupa'ya yapılan seyahatlerin artmasıyla birlikte, farklı kültürlerden çeşitli unsurlar Osmanlı'ya taşınmaya başlanmıştır; bu unsurlar arasında felsefe de yer almıştır (Kara, 2001, s. 23-24). Felsefe-bilim, denel ve fikrî gerekçelerle temellendirilmiş sağlam çıkarımların, sıkı bir mantık düzeni içinde sunulduğu çalışmaları içermektedir. Bu açıdan felsefe-bilim çalışmaları, mecazlı anlatımların, belli bir estetik anlayış ve duyuşla serpiştirildiği edebi denemelerden çok farklıdır. Ülkemizde ise bu fark sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri, felsefe-bilim yapma örneklerinin yanlış coğrafyalardan seçilmiş olmasıdır (Duralı, 2018, s. 19). 17. yüzyıldan itibaren Fransa'da en ciddi mantık ve metafizik akımı olarak Descartes'çılık öne çıkmıştır. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısında Descartes'çılıkla paralel olarak yeni bir düşünce akımı daha doğmuştur: *Aydınlanma felsefesi*. Halk arasında "fanfifong" diye küçümsenen bu akım, süslü bir üsluba sahip olsa da anlam yönünden zayıf, yüzeysel ve geçici bir felsefe tarzı olarak görülmüştür. Bu akımın özellikleri arasında, toplum ve siyaset konularına odaklanan, gazeteciliğin yüzeyselliğini andıran ve edebiyatla karıştırılan bir felsefe anlayışı vardır. Fransız filozoflarına duyulan bu küçümseme, İngilizcede "philosopher" yerine alaycı bir biçimde "philosoph" denilmesiyle ifadesini bulmuştur. Türkçede ise bu küçümseyici anlam, "feylesof" kelimesiyle karşılanmıştır (Duralı, 2010, s. 14).

Duralı bu hususta Fransız düşünür J.P. Sartre'ı (1905-1980) örnek vermektedir. Edebiyat ile felsefenin bir arada olması, iyi bir filozof olmaya engeldir. Bunun en tipik örneği de Duralı'ya göre Jean Paul Sartre'dır. Sartre'ı düşünce sistematığı açısından ciddi bir filozof olarak görmez ve felsefî düşüncesinin edebiyatçı yönü tarafından bozulduğunu belirtmektedir. Çünkü Duralı'ya göre, edebiyatçılık ile filozofluk arasında ters bir orantı vardır. Edebî yetenek ne kadar yüksekse, felsefî sistematik düşünce yeteneği o kadar zayıflamaktadır. Bu iki alanın da ortak paydası dil olmasına, hatta ikisini de dili zirveye çıkaran etkinlikler olarak görmesine rağmen, felsefeyle edebiyatın dili kullanma yöntemi olarak birbirinden keskin bir şekilde ayrıldığını beyan etmektedir. Felsefe, öncülü olarak edebiyattan devraldığı kavram servetini alıp başka bir işleminden geçirir. Bunu, "*felsefenin edebiyattan aldığı suyu arıtarak kullanma*" (Duralı, 2016, s. 63) teşbihiyle dile getirmektedir. Edebiyat ve özellikle şiir söz konusu olduğunda, temel unsur duygudur; duygu olmadan şiir var olamaz. Buna karşılık, felsefe denildiğinde duygudan arındırılmış ve tamamen düşünceye dayalı bir süreç akla gelmektedir. Çünkü düşüncelere duygular karışırsa, bu düşüncede bir tutarlılıktan bahsetmek mümkün olmayacaktır (Duralı, 2000, s. 63). Ancak edebiyat ile felsefeyi birleştiren en önemli unsur dildir. Her ne kadar fizik veya matematik gibi disiplinlerde kullanılan dil farklı bir biçim olsa da, temelde her şey

dile dayanır. Felsefe, dili daha kesin ve analitik bir şekilde kullanır; kavramların sınırlarını belirlemek ve anlamlarını netleştirmek zorundadır. Buna karşılık, edebiyat böyle bir titizlik göstermek zorunda değildir; hatta bu tür bir titizlik, edebiyatın doğasına zarar verebilmektedir. Özellikle romanda, kavram çözümlenmelerine gidildiğinde eser roman olmaktan çıkıp estetik bir değer taşımaktan uzaklaşmaktadır. Çünkü edebiyat bir sanattır ve sanatın amacı, güzelliği ön plana çıkarmaktır. Hatta çirkinlik bile estetik bir değer taşıyabilir; zira çirkinliğin güzellikten tamamen yoksun olması, onu çirkin yapan şeydir. Felsefenin amacı ise güzellik veya estetik değil, bilgiye ulaşmaktır. Felsefe, bilginin oluşmasını sağlayan koşulları hazırlarken, bilim bu temel üzerine sistemli bilgi yapıları sunmaktadır. Edebiyat da bilgi verebilir, ancak bu onun asıl amacı değildir. Örneğin, tarihî romanlar belirli bir döneme dair bilgi aktarmaktan ziyade, o dönemin toplumsal ve insani ilişkilerini işleyerek bir atmosfer yaratmayı hedeflemektedir (Duralı, 2009, s. 33-34).

Duralı, Sartre'in yanı sıra Dostoyevski (1821-1881) ve Tolstoy'un (1828-1910) eserlerine de değinerek konuyu daha da açar. Bu isimlerin olağanüstü romancılar olduğunu, edebiyatlarında felsefeyi çok iyi kullandıklarını dile getirerek, bu kişilere edebiyatçı mı yoksa filozof mu diyeceğiz diye sorarak konuyu tartışır. Bu tartışmasında, filozof ile edebiyatçıyı ayırabilmenin çok zor olmadığını söyler. Bu ayrımı yaparken, göz önünde bulundurulması gereken esas unsurun, mevzubahis eserde bir düşünce sistemi olup olmadığına bakmak olduğunu dile getirir. Tolstoy'un, Dostoyevski'nin veya Sartre'in eserlerinde bir sistem inşası çabasının olmadığını belirtir. Çünkü ona göre, romancı, hikâyeci veya tiyatro yazarlarında, insan en yalın hâliyle, açık-seçik tasvir edilir. Metafizik bir varlık olan insan, kavramsal açıdan soyutlanabilse dahi, varlık olarak soyutlanamaz, nesnelleştirilemez. Bu sebeple, konusu tüm unsurlarıyla insan olan edebiyat, felsefe gibi varlığı ele alamayacağından daha mümbit bir alanda tasavvur yeteneğini konuşturur. Felsefe-bilim ise öncelikle ele aldığı varlığı nesnelleştirmek mecburiyetindedir. Zira nesnelleştiremediği şeyi kendine konu edinemez. Bu çerçevede insanın kesinlikle nesnelleştirilemeyeceği düşüncesini Duralı, insanın bilimsel olarak tahlil edildikten sonra bütünlüğünün tekrar insana iade edilemeyeceği iddiası üzerine oturtur. İşte, bir bütün olan insanın türlü tahlillerini farklı bir dil ve yöntemle ele alan edebiyat, insanı tahlil ettikten sonra onun bütünlüğünü tekrardan ona teslim edebilen edebiyattır. Buysa, edebiyat ve edebiyatçının büyük başarısıdır (Duralı, 2016, s. 63). Roman, özellikle de hikâye gibi kısa anlatı türleri, zihnimizin ve hayal gücümüzün gelişiminde eşsiz bir yere sahiptir. Edebiyat, insanı bireysel düzeyde ele alır ve ortaya koyar; bu yönüyle başka hiçbir sanat ya da bilim dalıyla kıyaslanamaz. Çünkü bilim ve felsefe, bireyselden ziyade genellemelerle çalışmak zorundadır. Yunan'da ortaya çıkan felsefe ve bilim de bu nedenle bireyselden çok bütünü anlamaya yönelik sentezlere yönelmiştir. Bilim, genelleme olmadan var olamaz; bireyselden yola çıkarak genele ulaşır. Örneğin, "sürtünmelerden enerji doğar" gibi bir açıklama tüm bireysel örnekler için geçerli bir genellemedir. Ancak insanı anlamaya yönelik bir genelleme yapamazsınız. Böyle bir girişim, günümüzde bilim adı altında yapılan bazı yüzeysel ve yanıltıcı yaklaşımlara yol açar. İnsan, bireysel ve eşsizdir; bu bireyselliği tam anlamıyla yansıtan

tek alan edebiyattır. Tiyatro ve roman, insana birey olarak odaklanır, onun karmaşıklığını ve eşsizliğini ortaya koyar. İnsan hikâyesini, bireyselden yola çıkarak bireysel bir anlatıyla sürdürmek edebiyatın temel özelliğidir. Bu, edebiyatı diğer disiplinlerden ayıran en önemli farklardan biridir (Duralı, 2022, s. 104-105). Edebiyat, insan tekini alıp, onu başka kalıpların içine sokmadan ve tasniflere yerleştirmeden tahlil eder. Felsefeyse, insan tekini alıp, kalıpların içine sokmak ve tasniflere yerleştirmek zorundadır. Çünkü felsefe tümelcidir, küllîdir, hiçbir şeyi cüz halinde bırakamaz, onu alıp bir tasnifin içine yerleştirmek mecburiyetindedir (Duralı, 2016, s. 63).

“Bir adam hem mutasavvıf hem filozof olabilir mi? Olabilir. Filozof olursunuz, aynı zamanda bahçivansınızdır. Filozofsunuz ve aynı zamanda pul biriktirirsiniz, şair olabilirsiniz, engel değil buna. Ama şiirinize felsefe karıştıramazsınız, felsefenize de şiir karıştıramazsınız,” (Duralı, 2022, s. 288) diyen Duralı'nın bu düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için edebî ve felsefî dile dair verdiği örneklere bakabiliriz. Duralı, edebiyat dilinin; hem söz varlığı bakımından, hem de sözlerin içyapıları açısından felsefeye göre daha zengin olduğunu vurgulamaktadır. Edebiyat dilinde söz, üstün bir tasavvur gücüyle donatılmış ve sözün tasavvur içeriği çok yükseltilmiştir ancak, felsefe dilinde yaşama felsefesi hariç sözün tasavvur gücü en aza iner. Yaşama felsefesinde tasavvur içeriği önemsenir ancak felsefenin öteki dallarında tasavvur içeriği azalır, hatta mümkünse tüm tasavvur gücünden arındırılarak kavram yahut söz tek anlamlı hâle getirilir. Bu işlem, matematikte gördüğümüz yalınlık gibidir, böylece istenilen şey salt kavramın ortaya çıkarılmasıdır. Salt kavramlara Fransızca'da *idée*, Türkçe'de *fikir* denmekte ve felsefeye aranan şeyse işte bu tasavvurdan arındırılmış kavramlarla örülmüş fikirlere. Böyle bir fikirde, tasavvur neredeyse yoktur. Tasavvurdan tamamen arındırılmış kavramaysa, *istilâh* ya da *terim* denmektedir. Dolayısıyla bir filozof ile bir edebiyatçının bu minvalde ortak yönleri sadece hayal güçleridir. Bir filozof sistematik bir düşünce yapısını hayal eder ve bu sistemini bahsettiğimiz şekilde oluşturduğu kavramlarla inşa eder. Kavramlar salt soyuttur, gerçeklikte karşılığı bulunmaz. İşte felsefî düşüncenin en zor yanı da budur. Duralı buna “transsendental analitik” işlem demektedir (Duralı, 2021, s. 129). Bu hususta Duralı, ‘bardak’ kavramını ele alır. Bardak kavramının gerçeklikte karşılığı doğrudan gösterilemez. Hiçbir “gerçek bardak”, “bardak” kavramının tam olarak temsilcisi olamaz çünkü gerçeklikteki nesne ile kavram iki ayrı düzlemin unsurlarıdır. Gerçeklikte karşımıza çıkan bir bardak somut bir nesne iken, “bardak” kavramı, soyut bir düşünceyi, hakikatin zihinsel bir yansımalarını ifade eder. Gerçeklikte bir nesne olarak karşımda duran bardak, yalnızca pek çok potansiyel “bardak” türünden biridir. “Bu nedir?” sorusuna “Bardaktır” diye verdiğimiz cevap, nesneyi, zihnimizdeki soyut kavrama geri bağlamak anlamına gelir. Yani, o nesne, “bardak” kavramının bir örneği ya da karşılığıdır, ancak kendisi kavramın tam bir karşılığı değildir. Bu, kavramların ve somut nesnelerin birbirlerinden farklı, ancak bir şekilde ilişki kuran iki ayrı alan olduğunu gösterir (Duralı, 2016, s. 63).

Dolayısıyla, felsefî olarak ele alınan kavram hiçbir zaman tüketilemez bir şeydir. Duralı bu hususları açıkladıktan sonra bir filozofla bir edebiyatçının hayal gücü arasındaki farka değinir. Eflâtun'un mağara metaforu aracılığıyla, bir ‘kavram’ın gerçeklik dünyasının dışında bir âlemden beslendiğini, hakikat âleminin yansıması

olduğunu ileri sürmesinin zor ve karmaşık bir öğreti olduğunu ve bunun son derece önemli ve olağanüstü bir hayal gücü gerektirdiğini söyler. Filozof ile edebiyatçının hayal gücü arasındaki farkı, bir filozofun hayal gücünün, bir matematikçinin hayal gücü gibi soyut olmasına bağlar (Duralı, 2016, s. 62). Yani bir filozof, kaleme almış olduğu metnini gerçeklikte var olanların resimleriyle süslemez veya onlarla kurmaz. Tersine, tüm bunlardan soyutlanmış biçimlerle kurar. Bu *transsendental analitik* bir yöntemdir. Edebiyattaki gibi bir biçim olmakla birlikte bu biçim soyuttur. Sanatta ise *transsendental estetik* söz konusudur. Bu, “*aklın ve gönlün işlediği algılanan/duyulandan, yüce bir duygulanışın ortaya çıkışı*” (Duralı, 2021, s. 129) demektir.

Duralı, böylece felsefenin edebiyatla ilişkisini Eflâtun’un diyaloglarıyla başlatır. Bu diyaloglarda, olağanüstü bir hayal gücü olmakla birlikte, metaforlar ve teşbihlerle bezeli fikirler vardır. Bu ilişki, Aristoteles’in sistematığıyla birlikte birbirinden keskin bir şekilde ayrılmıştır (Duralı, 2011b, s. 14-18). Felsefeyle edebiyat arasındaki tek birliktelik ikisinin de hayal gücüne dayanmasıyla, varlığın ele alınışı bakımından birbirinden keskin sınırlarla ayrılırlar. Dili incelten, yüksek ifade gücüne ulaştıran edebiyattır. Ancak ve ancak edebiyat yoluyla zenginleşmiş bir dilden felsefe ya da bilim dilini rahatlıkla üretebilirsiniz. Dolayısıyla edebiyat, felsefenin öncülüdür. Felsefede dil, temel bir rol oynar. Dilin doğru biçimde kullanılması, dilbilgisi kuralları, yazım ve telaffuzunun güzelliği, cümle yapısının düzgünlüğü gibi unsurların hepsi önemli bir yer tutar. Ancak bir dilin tam anlamıyla işlenip oturması, o dilin büyük bir edebiyat mirasına sahip olduğu anlamına gelir. Bu tür diller, metafizik odaklı felsefeyi taşıyabilecek kadar güçlü bir iletişim gücüne sahiptir. Yani, felsefeyi ifade edebilecek yeterliliğe sahip bir dilin temelleri, öncelikle şiir, müzik ve diğer edebiyat alanlarında çok gelişmiş bir kültürle atılır. Bu tür bir kültür, dâhiler yaratmış bir toplum, felsefeyi de anlayacak ve ortaya koyacak kapasiteye sahip demektir. Yani, dilin ve edebiyatın derinliği, o toplumun düşünsel derinliğini de yansıtır ve onun felsefî düşüncelerini şekillendirmede belirleyici olur (Duralı, 2010, s. 17).

Duralı’ya göre, edebiyatla felsefenin kesiştiği yerde deneme türü vardır. O, felsefî deneme türü ile edebî deneme türünü birbirinden ayırır. Edebî denemelere Fransızların ‘*essai*’, felsefî denemeye ise İngilizlerin ‘*inquiry*’ dediğini vurgular. Bu noktada ‘*edebî felsefecilik*’ adlandırmasını kullanır. Felsefî denemeciler, herhangi bir felsefî fikri metnin merkezine alıp, farklı veçhelerle o fikri delillendirmeye çalışırlar. Edebî denemelerdeyse, düşünceyi öte duygular ön plana çıkarılmaktadır. Felsefî denemelerde, merkez düşünceyle yani ileri sürülen ana fikirle, metinde yer alan diğer fikirler arasında bir insicam vardır. Edebî denemede her ne kadar duygu-düşünce tutarlılığı aransa da yine de felsefî denemedeki insicamı yakalanamaz, çünkü edebî denemede güzellik ön plana çıkmaktadır. Duralı bu düşüncelerden hareketle, Francis Bacon’ı (1561-1626) felsefî denemecilere; André Gide (1869-1951), Bernard Shaw (1856-1950), Aldous Huxley (1894-1963) gibi yazarlarıysa edebî denemecilere örnek gösterir. Bunun yanı sıra bazı felsefe geleneklerinde, sistematik düşüncelerle örülmüş felsefeden öte, felsefî denemeciliğe daha çok önem verilmiştir. Duralı, bu hususta Bacon ve Locke (1632-1704) gibi filozofların isimlerini anarak İngiliz felsefesini buna örnek vermektedir. Alman

felsefe geleneğininse daha çok sistematik düşünceye önem verdiğini ve bu geleneğin; Leibniz (1646-1716), Kant (1724-1804), Fichte (1762-1814), Hegel (1770-1831), Nietzsche (1844-1900) ve Marx'tan (1818-1883) Heidegger'e (1889-1976) kadar böyle olduğunu ve her birinin de düşüncelerini; biyoloji, fizik, toplum, filoloji, tarih veya iktisat gibi herhangi bir bilimsel zemine oturttuğunu ileri sürer (Duralı, 2016, s. 64). Mekanik ve nedensel zorunlulukların, bir toplumda mutlaka büyük bir felsefî gelenek doğuracağına dair bir kural koymak yanlıştır. İnsan olayları, mekanik bir nedensellikten bağımsızdır; dolayısıyla her dramatik ya da trajik bir toplumda, kendiliğinden üst düzey bir felsefe ortaya çıkmaz. Ancak, dramatik ve trajik ruh halleri, üstün edebiyat eserlerinin belirlenmesinde önemli bir ölçüt olabilir. Şiir gibi edebî eserler, duygusal aşırılıklara kayma eğiliminde olabilir, ancak bu aşırılığa karşı koyan en önemli şey duygululuk ve duyguların denetimidir. Duygusal aşırılıklar, felsefî düşünüşün karşısında engel teşkil eder. Bu nedenle, filozof veya bilim insanı, duyguların etkisinden kurtulup akla yönelmelidir. Akıl, düşünme sürecini yönlendirmenin yanı sıra, duyguları denetleyip onların kontrolden çıkmasını engellemelidir. Düşünme süreci, aklın kontrolünde olup, kişisel ve öznel yargılardan arınmış olmalıdır. Aklın yönlendirdiği düşünceler, insanın halini, tavırlarını ve davranışlarını şekillendiriyorsa, buna “aklıselim” denir. İnsanlar arasında, özellikle duygusal bir konuda aklın rehberliğinde bir anlaşmaya varılması da sağduyuya dayanır. Sağduyu, aklıselimle paralel olarak, toplumsal uyumu sağlayan ve düşünce birliğini mümkün kılan bir özelliktir. Kant gibi filozoflar, aklıselimin yanı sıra, sağduyu konusunda da öne çıkmışlardır; bu da onları bilgeliğe daha yakın kılar (Duralı, 2010, s. 17).

Modern felsefe geleneği, Aristoteles ile şekillenmiş ve daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Öte yandan, Fransız felsefesi edebiyatla daha iç içe geçmiş bir yaklaşımı benimsemiştir. Edebiyatla felsefenin kesişim noktasında ise deneme türü vardır. Özellikle 19. yüzyıl Fransız düşüncesini tayin etmiş olan şey işte bu edebiyat denemeciliğidir (Duralı, 1987b, s. 14). Bu bağlamda, felsefî denemeler ve edebî denemeler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Felsefî denemeler, sistematik düşünceyi tartışırken, edebî denemeler güzelliği ve estetiği ön plana çıkarır.

Duralı, edebiyat ve felsefe ilişkisine dair düşüncelerinde hiçbir zaman birini diğerine üstün tutmamaktadır. Sadece felsefe ve edebiyatın yapısının birbirinden ayrı olduğunu ve bu ayırımın temel unsurlarının gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, şiirde de felsefenin unsurları olduğunu ve Şeyh Gâlib (1757-1799), Yûnus Emre (1238-1320), Nesîmî (1369-1417) gibi şahsiyetlerin eserlerinin buna çok iyi birer örnek olduğunu belirtmektedir. Ancak burada Şeyh Gâlib'in teşbih kullanma yeteneğinin muhteşem olmasından ötürü onu filozof sayamayacağımızı da belirtmektedir. Filozofluk bir makam değildir. Bir şahsiyet filozof olunca yükselecek, olamayınca değeri düşecek diye bir husus söz konusu olamaz. Bu durum Tolstoy'u, Shakespeare'i (1564-1616), Unamuno'yu (1864-1936) ya da Goethe'yi filozoflardan aşağı düşürmez. Duralı, bu şahsiyetlere belki felsefî deneme çerçevesinde filozofluk payesi verilebileceğini söylemektedir (Duralı, 2016, s. 65).

Sonuç

Duralı'nın felsefe ve edebiyat ilişkisine dair düşüncelerini özetleyecek olursak şunları belirtebiliriz. İnsanın olduğu her yerde düşünce vardır, düşüncenin de dolayısıyla edebiyatta olması çok doğaldır. Ancak bir metinde düşünce var diye o metnin felsefeyi haiz olması gerekmemektedir. Çünkü felsefe ile düşünce aynı şey değildir. Ancak ve ancak bir düşüncenin, fikrin örülme biçimi felsefeyi ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı, edebiyatın ya da edebiyatçının böyle bir kaygısı olmamakla birlikte, bir dünya görüşü vardır. Dolayısıyla, felsefenin ve felsefeciliğin gerektirdiği hassasiyeti ve titizliği felsefeci olmayanlarda bulabilmek çok zordur. Özellikle de en önemli sorun şudur ki, felsefeci olmayan ya da felsefi düşünme eğilimine sahip olmayan bir kişinin genelleme eğilimi olduğundan, bu ayrıca bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Şu hâlde, edebiyat ile felsefe arasında bir ilişki var olmasına rağmen, edebiyat felsefe değildir; felsefe de edebiyat değildir. Bunun gibi, felsefeyle çok karıştırılan mistisizm de felsefe değildir.

Tüm bunlara karşın Duralı, filozofluğunun yansıdığı sistematik düşünce inşa etmeye çalıştığı ana eserlerinin yanı sıra bir de *Deniz ve Kâşiflik* adıyla şiir kitabı neşretmiştir. Naçizane derleyerek yayınladığım şiirleri, Duralı'nın seyahat notları gibidir. Aynı zamanda ciddi bir duygulanımla yazılmış, ömrü boyunca vuku bulmuş hadiselere de kayıtsız kalmayarak kaleme aldığı otobiyografik şiirlerdir. Kendisi bir söyleşisinde de bahsettiği üzere “şiirlere hayrandır” (İhsan & Tufan & Yusuf, 2014, 2:09:15). Edebiyat ona göre, insan için hayattır. İnsan bilimle ele alınamaz. İnsanı ele aldığını düşünen sosyal bilimleri, yani sosyoloji ve psikolojiyi bilim olarak kabul etmez, çünkü ona göre insan mekanik bir varlık olmadığından nesnelleştirilemez. Dolayısıyla insanı tek ele alan ve alabilecek olan alan edebiyattır. Çünkü insan bir bireydir ve genellenemez, her insan biriciktir.

İnsanın varlığında önce birey tarafı belirmektedir. Edebiyat ise insanın bu birey tarafını merkeze alır. Şiirle duygularımı ifade ederek kendimi bir birey olarak ele alabilirken, roman ya da hikâyelerde ise hedeflediğim insanın özelliklerini betimleyerek onu tanımlarım. Felsefe ve bilimde ise insanın bireyselliği değil, tümelliği öne çıkar. Tümeli belirlerken kavramları dikkatlice sınırlamak ve netleştirmek gerekir. Edebiyat ise bireyi incelerken, kavramları incelikle işler. Duralı edebiyatı bu anlamda bir kuyumculuk sanatına benzetir. İşte, bu biricikliği yani insanın başkasına benzemez tarafını açığa çıkaran da edebiyattır. Bu hususta romanı örnek vererek onda genelleme olmadığını söyler ve romanın insanı insan olarak ele aldığını ve onun yaşam serüvenini “biricik yaşam serüveni” olarak ortaya koyduğunu belirtir.

Duralı'ya göre filozof ile edebiyatçıyı birbirinden ayırmak zor değildir. Çünkü felsefenin sınırları ve iş gördüğü zemin oldukça belirgindir. Felsefe bir düşünce sistemi inşa etmektir. Edebiyatçıların eserlerindeyse bir sistem inşası çabası bulunmamaktadır. İnsan tek ve biricik olduğundan soyutlanamaz ve böylece de roman, hikâye, tiyatro, şiir gibi sanat katmanlarında insan en sadık ve en açık-seçik biçimde tasvir edilir. Felsefe-bilim ise nesnelleştirmek mecburiyetindedir. Bu sebeple Duralı'ya göre sosyal bilimler, bilim olarak kabul edilemez. Çünkü bilim insanı nesnelleştirmek istediğinde tahlil etmek mecburiyetinde kalacaktır. Tahlilin ardındansa insanın bütünlüğü ve bireyliliği parçalanacak ve tekrar aynı bütünlüğü iade edemeyecektir.

Edebiyat ya da edebiyatçıysa insanın biricikliğini yani başkasına benzemez olan tarafını koruyarak onu tahlil edebilmektedir. Edebiyat insan tekini konu edinerek onu başka kalıpların içine sokmadan ve tasniflere yerleştirmeden onu anlamayı başarmış tek alandır.

Kaynakça

- Akış, Y. (2014). Bir varoluşçu drama yazarı olarak soren kierkegaard. Felsefe ve Edebiyat. M. Günay & A.O. Gündoğan (Ed.) içinde (s. 289-306). Çizgi Kitabevi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 368-388.
- Creswell, J.W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Siyasal Kitabevi.
- Çapku, A. (2022) Şaban teoman duralı düşüncesinde temel meseleler. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 17: 5-16. <https://doi.org/10.55256/temasa.1099315>.
- Duralı, Ş.T. (1987a). Bize gelenler. *Felsefe Arkivi Dergisi*, 26: 297-299.
- Duralı, Ş.T. (1987b). Canlılar sorununa giriş. Remzi Kitabevi.
- Duralı, Ş.T. (2000). Felsefe-bilime giriş. Çantay Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2006). Çağdaş küresel medeniyet. Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2007). Şiir. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 12: 87-107.
- Duralı, Ş.T. (2009). *Sorun çağının anatomisi*. der. M.S. Genç. Şûle Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2010). Dârulfünûn felsefe bölümü yüz on yaşında. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 18: 11-33
- Duralı, Ş.T. (2011a). *Deniz ve kâşiflik*. der. M. S. Genç. Şûle Yayınları.
- Duralı Ş.T. (2011b). Felsefe-bilimin doğuşu. Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2016). Edebiyat ve felsefe üzerine mülâhazalar. *Karabatak Edebiyat ve Sanat Dergisi*, 26: 62-66.
- Duralı, Ş.T. (2018). *Hayatın anatomisi*. Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2019). *Felsefe – bilimin odağında metafizik*, der. M. S. Genç. Şûle Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2021). *Sorun nedir? Felsefe-bilim düşüncüsü*. Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş.T. (2022). *Din ve felsefe-bilim açısından doğu ve batı medeniyetleri*. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Günay, M., Gündoğan, A.O. (Ed.). (2014). *Felsefe ve edebiyat*. Çizgi Kitabevi.
- İhsan, G. & Tufan, T. & Yusuf S. (24 Mayıs 2014). *Kafa Dengi* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=cPKIQIIRCBc>
- Kara, İ. (2001). *Bir felsefe dili kurmak*. Dergâh Yayınları.

Koç, E. (2015). Felsefe ve edebiyat. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1): 105-118.

Saçıkara T. & Kirmani T. (2022). Prof.dr. teoman duralı ile konuşmalar. Gerçek Hayat.

Soykan, Ö.N. (2014). Şiir ve felsefe. Felsefe-Edebiyat ve Değerler. C. Kabakcı & S. Yakar (Ed.), içinde (s. 179-185). Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.

Yıldız, M. (2014). Edebiyatın felsefî temeli üzerine bir deneme. Felsefe-Edebiyat ve Değerler. C. Kabakcı & S. Yakar (Ed.), içinde (s. 519-526). Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.